

Муниципалдыг автономнуг школа назыны четпес уругларнын албан чери
Тыва Республиканын Монгун-Тайга кожууннун Мугур-Аксы сумузунун
"Хамнаарак" аттыг уруглар сады №5

Школаже белеткел болуунун уругларынга тыва дылга
"Харжыгаштын аалынче аян-чорук" деп ажык кичээл

Тургускан башкы: Кара-оол Любовь Сергеевна

Кичээлдин хевири: кичээл-аян-чорук.

Сорулгазы:

- 1) Улустун аас-чогаалынга улегер домактар болгаш тывызыктарны ажыглап тургаш уругларны ооредири. Тыва огнун эт-херекселдери-биле таныштырарын уламчылаар; уругларга тывызыктарны тыптырары база улегер домактарны ооредир.
  - 2) Уругларнын угаан-бодалын, кичээнгейин улегер домактар болгаш тывызыктар таварыштыр сайзырадыры.
  - 3) Улегер домактар болгаш тывызыктарга уругларнын сонuurгалын бедидери; тыва эт-херекселге сонuurгалдыг болгаш хумагалыг болурунга кижизидер.
- Коргузуг материалдар: ойнаар-кыс - Харжыгаш, огнун дериг-херекселдери....

Словарьлыг ажыл: ийем-кадыр

I. Организаcтыг кезээ:

Башкы: Экии, уруглар! Мен силер-биле кады аян-чорук кылыр дээш келдим. Мээн биле аян-чорук кылыр силер бе?

Уруглар: Ийе.

Башкы: Чараш тааланчыг ырыны дыннап тур силер бе?

Уруглар: Ийе.

Башкы: Ол дээрге тыва чоннун ада-огбелерден дамчып келген ырызы- Каргыраа-дыр. Ам тааланчыг ырыны дыннавышаан, карактарывыс шийипкеш ыракта даглар аразында аалды сактыптаалынарам.

(Уруглар карактарын шийип алгаш аалды карактарынга чуруур).

Башкы: Аалды долгандыр даглар бузээлээн, бистин арыннарывысче соок хат сергедир уруп, арыннарывыста харжыгаштар эрип бадып турар.

-Ам карактарынар ажыдыптынар, уруглар. Бисте богун аалдап келген чараш-чаптанчыг ойнаар-кыс Харжыгаш. Мендилежип корунерем!

Харжыгаш: Экии, уруглар! Мээн адымны Харжыгаш дээр.

Башкы: Ам таптыг топтап корунерем уруглар. Харжыгаш кандыг хеп кедип алган дыр?

Уруглар: Тыва хептиг.

Харжыгаш: Мен силернин кайы-хире улегер домактар билеринерни, тывызыктарны кайы-хире тыварынарны билип алыксап тур мен. Силерни мээн аалымга ойнап-хоглээр кылдыр чалап аар дээш дыка ыракта, даглар ажыр аалымдан келдим, уруглар. Мээн аалымче баар бис бе?

Уруглар: Ийе.

Харжыгаш: Орук ара тывызыктажып, улегер домактар чугаалап, ойнап-хоглеп чедер бис.

Башкы: Харжыгаштын аалынче баар бис уруглар. Орук ара Харжыгаш тывызыктар тыптырып, улегер домактар айтырар, бир эвес харыылап шыдавас болзувусса чедип шыдавайн баар бис. Ам чоруптаалынар, Харжыгаш биске орукту айтып бээр.

II. Кол кезээ:

Башкы: Мында кыжын-даа донмас кара-суг агып чыдар-дыр, уруглар. Ковуругну эртерде улегер домактар чугаалап тургаш эртер-дыр бис, уруглар. Мен бо улегер домактарны эгелеп бээримге силер тондурер силер, уруглар.

1. Кижин озер -.....(кидис шойлур).

2. Аът болуру кулунундан,

Кижин болуру чажындан.

3. Ужук билбес кижин

Уну чоктан дора.

Башкы: Эр-хей, уруглар! Шупту улегер домактарны кожуп тургаш, ковуругну эрттип келдивис. Ам улаштыр чоруптаалынар. Ой, бо дагнын бедик, ийем деп чувезин аа. Ийем дээрге чуу дээни ол уруглар?

Уруглар: ..... (ийем дээрге кадыр-каскак дээн уткалыг)

Харжыгаш: Бо дагнын эрттерде бодалгалар бодааш эртер шээй бис, уруглар! Бодалгаларны кичээнгейлиг дыннааш, шын харызын тывар силер.

1. Чангыс ошкунун мыйызы кажыл? (ийи)

2. Дорт ошкунун мыйызы чежел? (сес)

3. Алды хойнун думчуу чежел? (алды)

4. Беш инек каш кудуруктугул? (беш)

Башкы: Эр-хейлер, уруглар. Дагны ажып келдивис. Харжыгаштын аалы бо коступ келди. Оглерге кире бергеш аалчы кижичи кузээн черинге олуруп болбас. Аалчы кижичи огнун солагай талазынга олурар. Бис ындыг болза Харжыгаштын оонун кайы талазынга олурар-дыр бис? (Солагай талазынга).

Харжыгаш: Огже кирип моорланар!

Башкы: Харжыгаш чавагазынын эжин чидирип алган шээй. Харжыгашка белек кылдыр чараш чавагадан кылып бээр бис бе, уруглар? Белекчигеш кылып бээривиске Харжыгаш амыраар боор.

Уруглар: Ийе.

Башкы: Ам шылай берген боор силер, сула шичээшкинден кылыптар бис бе, уруглар?

Сула шимчээшкин

Балыктар - эштир (эштир)

Пагалар - шураар (шураар)

Ховаганнар - ужар (ужар)

Койгун - даалыктаар (даалыктаар)

Угер - сылдыс - дээрде (ийи холду оору кодурер)

Угу хундус - удуур (холдарын чаагынга сыртай туткаш удуур)

Харжыгаш: Ам силернин кайы-хире тывызык тыварынарны билип алыксап тур мен, уруглар? Тывызыктан тывар бис бе?

Уруглар: Ийе.

Башкы: Чаа, кичээнгейлиг дыннанар, уруглар.

1. Уне калбан,

Кире калбан (эжик).

2. Уш алышкынын экти ден (ожук).

3. Дорт булун, донгур аас (аптара).

4. Барааны чараш

Башка чымчак (сыртык)

5. Дорбелчин боттуг

Дорт чузун малдыг. (кажык).

Башкы: Эр-хейлер! Харжыгаш силернин угаанныынарны магадаан шээй уруглар. Ам бистин Харжыгаш-биле байырлажып чоруур уввис келди.

III. Туннел кезээ.

Башкы: Кымнын аалынче аян-чорук кылдывыс уруглар? (Харжыгаштын).

Чунун дузазы-биле ковуругну кештивис, уруглар? (Улегер домактар)

Огнун кандыг дериг-херекселдерин сактып алдынар? (аптара, элгуурге.....)

Харжыгаш: Байырлыг, уруглар. Дыка-ла угаанныг уруглар-дыр силер, оон база мээн аалымга кээр силер.

Башкы: Байырлыг Харжыгаш. Чаа, уруглар, чанып чоруулунар.

2

8

6

5